

Een kleine iconografie van Sloet, een man van adel, als gezeten burger en intellectueel, in de beslotenheid van zijn studeerkamer, met op de achtergrond 'zijn' tijdschrift, het Paleis van Justitie in Zwolle, waar hij zoveel jaren werkzaam was, een kaart met de wegen en waterwegen rondom Zwolle, Pegasus het vliegende paard, muze der dichters, thee en koffie uit Indië, de hamer van een voorzitter, de leunstoel die hem als nestor van de Nederlandsche Landhuishoudkundige Congressen werd aangeboden, de koninklijke onderscheiding die hij in 1849 als lid van de Tweede Kamer ontving ter gelegenheid van de inhuldiging van koning Willem III; daarnaast de klompen, als symbool van de landbouw die hij op, maar vooral ook in het hart droeg. Schilderij, dat de Zwolse beeldend kunstenaar Rana Berends in 2008 voltooide. Olieverf op doek, 50 x 50 cm. (Collectie auteur)

‘Eén gezin, vastgesnoerd door broedermin’: conclusies

In 1862 gaf Sloet in een ‘Voorrede’ bij het register op de eerste twintig jaargangen van het *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek* zijn visie op de politiek en de economie van dat moment. Hij blikte daarbij allereerst terug op hetgeen er in ruim twintig jaar was bereikt ten aanzien van het beleid van de Nederlandse overheid.

De weg die door Adam Smith was gewezen, juichte hij, had ondanks de intriges van het politiek bedrijf waarbij eigenbelang vaak zo’n grote rol speelde, tot resultaten geleid. De openbaarmaking van de financiën, de herziening van de tarieven van in-, uit- en doorvoer, in het algemeen de grotere vrijheid van de handel, waardoor het fabriekswezen was gaan bloeien, en de afschaffing van de graanwetten gaven hem veel voldoening. Hetzelfde gold voor de vereenvoudiging van het postverkeer, het einde aan de bescherming van de zeevisserij en het verdwijnen van de premies voor deze sector. “

Hij was dan ook zelf, merkte hij in alle bescheidenheid op, één van degenen geweest die voor dergelijke zaken voortdurend hadden gestreden, in woord en geschrift. Onophoudelijk ook had hij gehamerd op de wenselijkheid van de afschaffing van de accijnzen op het gemaal en op het geslacht van schapen- en varkensvlees. De infrastructuur gaf hem eveneens reden tot tevredenheid. De wet op de spoorwegen die in 1860 van kracht was geworden, zou er voor zorgen dat alle delen van het land binnen enkele jaren konden worden verbonden met de zeehavens, zodat de totale Nederlandse markt aansluiting kreeg met het buitenland. De productie zou hierdoor ‘tot in de afgezonderdste gehuchten’ worden gestimuleerd. De door Sloet zo hogelijk gewaardeerde Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1834) zou de huishouding van de staat niet meer herkennen, merkte hij met voldoening op.

Ten aanzien van de koloniën signaleerde Sloet eveneens gunstige ontwikkelingen. In de drie werelddelen waar de Hollandse vlag waaide, was de slavernij afgeschaft, liep hij enigszins op de situatie vooruit, want pas per 1 juli 1863 werd in Suriname een einde gemaakt aan ‘de zonde der vaderen’. Over de Oost kon hij nog andere positieve geluiden laten horen. Het Cultuurstelsel had een mildere vorm gekregen, het loon van de Javaan was verhoogd en deze kreeg het bovendien rechtstreeks in handen; de afschaffing van de gehate bazarrechten had een gunstige uitwerking op de productie en het ruilverkeer op geheel Java. In de buitengebieden was dankzij de inspanningen van een in 1857 ingestelde staatscommissie een nieuw, ‘onbeperkt veld voor den Nederlandschen ondernemingsgeest en den vrijen arbeid geopend.’¹

¹ Sloet. ‘Algemeen Register’ TSS, I-VIII.

Zooveel goeds werd er in een betrekkelijk zeer kort tijdperk tot stand gebracht, wat in ons een hooger, een krachtiger gestemd volksleven teekent, en men moge uit reactiegeest het constitutioneel beginsel als magteloos schetsen, men moge vrij uit partijzucht dit alles verkleinen en de verdiensten der staatslieden miskennen, welke het tot stand bragten, de onpartijdige nakomeling zal het weten te waarderen.²

De 'Voorrede' typeert hem ook in zijn levenshouding: nooit mocht tevredenheid leiden tot een gemakkelijk achteroverleunen. Altijd waren er mogelijkheden en daarmee was er ook de noodzaak tot verdere ontwikkeling. Enerzijds was hij tevreden, anderzijds had hij, als altijd, nog vele wensen. Volmaakt was de staatshuishouding nog lang niet, al was het misschien wel de beste van het Europese vasteland.

'Ons tafereel heeft ook eene keerzijde en veel moet nog hersteld, veel moet nog herschapen worden', vond Sloet. De Gemeentewet van 1851 had in zijn ogen een onliberaal karakter en de ontwikkeling van het gemeentewezen werd beperkt door de 'Napoleontische centralisatie'. En bijna alles wat naar centralisatie neigde, was in zijn optiek nu eenmaal uit den boze. Hij was nauwelijks bij machte daarover, en niet alleen daarover, nieuwe inzichten te ontwikkelen.

Het feit dat in de Armenwet van 1854 het domicilie van onderstand als criterium was aangenomen, waarbij de gemeente van herkomst opdraaide voor de kosten van een elders verblijvende armlastige, stond voor hem feitelijk gelijk met 'de wettelijke liefdadigheid'.³ De Wet op het lager onderwijs van 1857 die de verantwoordelijkheid bij de gemeenten legde, had ertoe geleid dat de gemeentelijke financiën te zwaar werden belast, vond Sloet. Hier liet hij zijn aversie tegen centralisatie bij hoge uitzondering dus varen! Andere wetten –de Jachtwet, de Wet op de landverhuizing, de Onteigeningswet– konden evenmin zijn volledige goedkeuring wegdragen.⁴ Op fiscaal terrein had hij ook nog de nodige wensen, al was het alleen maar, omdat de accijns op het geslacht nog niet volledig was afgeschaft.⁵ Het nut van een uniform porttarief hoefde geen betoog meer, vond hij. De tijd zou hem gelijk geven. De tolheffing op vaarten en wegen, waarbij de tol de kosten van onderhoud niet te boven mocht gaan, beschouwde hij als ongewenst. Het systeem zou immers gemeenten en, vooral, particulieren afschrikken om hun geld in openbare werken te steken. De overheid moest zich bepalen tot haar kerntaken en ervoor zorgen dat er gewerkt kon worden. Of, zoals hij

² Ibidem.

³ 'De Wet op het domicilie van onderstand van 1818 bepaalde dat elke armlastige bedeed moest worden in de gemeente waarin hij geboren was, ook als hij naar een andere gemeente verhuisde. Pas als hij vier jaar achterelkaar in één en dezelfde andere gemeente had gewoond werd deze gemeente zijn domicilie van onderstand. Dit was van toepassing op zowel burgerlijke als kerkelijk gemeenten. Deze regel heeft tot grote hoeveelheden correspondentie tussen de verschillende gemeenten geleid, alsmede tot vele misverstanden en onenigheid over de vraag van wie de behoeftige burger zijn ondersteuning moest ontvangen.'

⁴ De Jachtwet hinkte volgens hem nog steeds op twee gedachten, die van de grondeigendom en die van het regaal. De Wet op de landverhuizing kende te veel waarborgen en formaliteiten. De Wet op de onteigening ten algemeenen nutte vond hij gebrekkig.

⁵ Ook de soulte, die zware overgangsrechten met zich meebracht, vooral bij ruiling, was in zijn ogen niet meer acceptabel.

het in 1848 in de Tweede Kamer had geformuleerd: 'De eenvoudigheid is de *ultima ratio* der regeringskunst.'⁶

Het register na de 'Voorrede' biedt een staalkaart van de onderwerpen waarmee Sloet zich in de voorbije twee decennia had beziggehouden. Slechts een vijftiental persoonsnamen nam hij op, waaronder die van zijn helden Ackersdijck, De la Court, Van Hogendorp en Smith, evenals die van zijn jonggestorven protégé Willem Sloet tot Westerholt en, veelzeggend genoeg, Lactantius. Blijkbaar gevoelde hij de behoefte om nog eens expliciet te verwijzen naar deze vroeg-christelijke kerkvader. Die was door Sloet al eens eerder aangehaald in de inleiding op een door hem vertaald werk van de staathuishoudkundige Joseph Droz. Indien 'alle menschen *samenzwoeren* op de wet van God' konden veel rampen worden voorkomen, was zijn overtuiging.⁷

Welk een gelukkige toestand der menschelijke zaken, welk een gouden eeuw zoude er aanbreken, als over de geheele aarde goedertierendheid, en vroomheid, en vrede en onschuld, en billijkheid, en matigheid en trouwe heerschten! Eindelijk zoude men om de menschen te regeren zoo veele en zoo verscheidene wetten niet noodig hebben, daar tot eenen volkomen Staat van onschuld de wet van God alleen voldoende zoude zijn; men zoude geene kerkers, geen zwaard der overigheid behoeven, geene vrees voor straffen, daar de heilzame goddelijke voorschriften, den gemoederen der ingestort, hen van zelfs zouden opleiden, om de regtvaardigheid te betrachten.⁸

Dan ook zou het regeren buitengewoon eenvoudig worden, lag de '*ultima ratio*' dus binnen handbereik en zou de staathuishoudkunde optimaal haar zegenrijk werk kunnen doen. Sloet wist het zeker en voelde zich daarbij gesteund door hetgeen hij had meegekregen van zijn geliefde ouders.

Hoe rein was 't hart, hoe zuiver de gedachten!
't Gelooven en 't gevoelen smolt in één,
Terwijl wij slechts als waarheid wilden achten,
Wat ook als waarheid aan Onze ouders scheen.⁹

De bestuurlijke praktijk liet echter andere waarheden zien, met overheden die soms diep ingrepen in het publieke en ook het particuliere leven. De ideale staatstoestand met eenvoudigheid als eerste kwaliteit bestond niet. Maar er viel meer te doen dan regeren alleen.

In zijn *Tijdschrift* signaleerde en suggereerde Sloet in de loop van de jaren 1841-1875 tientallen voorbeelden van nieuwe, kansrijke producten; in de rubriek 'kleine aantekeningen' of 'opmerkingen' of in afzonderlijke artikelen. Het oog voor de schoonheid, de rijkdom en de potentie van de natuur; het gewaardeerde woord van de gewone man; de aandacht voor praktische details; de aan-

⁶ HTK 3 oktober 1848.

⁷ TSS-5, 78-79. De hier in romein opgenomen woorden, waren in de oorspronkelijke tekst cursief gedrukt om een accentuering door Sloet aan te geven. De romeinse tekst op deze pagina wil hetzelfde bereiken.

⁸ Ibidem.

⁹ 'Op de linde op het kerkhof te Voorst.' Aan zijn broer mr. L.A.J.W. Sloet van de Beele. Uit de bundel *Herfststraden*, 18.

sporing aan de boeren om toch maar vooral aan de slag te gaan; het opmerken en voorrekenen van nieuwe economische mogelijkheden, ook voor de paupers en daarmee de werkgelegenheid; het vizier op de buitenlandse markt en op de koloniën; het onvoorwaardelijke geloof in de handel; het afkeuren van formele en fiscale hindernissen ... het zat er waar mogelijk allemaal in en het typeerde hem in hoge mate.

Maar niet alleen naar de inhoud, ook naar de vorm van zijn optreden liet hij zich kennen. In dat licht moet ook zijn bijdrage aan de politieke cultuur worden gezien.

8.1 Bijdrage aan de politieke cultuur

Al in zijn eerste openbare functie, als burgemeester van Hengelo, viel Sloet op door zijn geheel eigen manier van optreden, die bij de inwoners van zijn gemeente niet altijd in goede aarde viel. Ook in Den Haag liet hij onbekommerd zijn stem horen. Bij zijn debuut in de landelijke politiek, in de Dubbele Kamer voor de Grondwetsherziening, geraakte hij in 1840 in hevig conflict met Groen van Prinsterer over wat later zou gaan heten het bijzonder onderwijs. Bij zijn eerste optreden als buitengewoon lid van de Tweede Kamer begon hij in 1848, tijdens een stemverklaring over onderdelen van de Grondwet met een frontale aanval op de gevestigde orde. Zijn woorden zullen menigeen als een belediging, of wellicht zelfs als een dreigement, in de oren hebben geklonken en zeker de sympathie voor zijn persoon niet hebben vergroot.

Als een goed liberaal wilde Sloet de 'publieke opinie' voorlichten, maar er bleken grenzen te zijn en die moesten veel nauwer getrokken worden dan hij zelf bereid was te doen.¹⁰ Zeker als het ging over misstanden in Nederlands-Indië en al helemaal als die aan de kaak werden gesteld in het parlement. 'Spreekt men hier in de Kamer over het lot der overzeesche bevolking, dan verheft zich dadelijk de eene of andere stem, op het groote gevaar dat daar in steekt, dan wil men onmiddellijk de vrije discussie daarover smoren', constateerde hij in december 1850. 'Door deze wijze van redeneren zal de natie nooit de kennis verkrijgen, die zij zoo zeer behoeft aangaande het lot der volken van onze bezittingen in de Oost-Indien, welke aan het Nederlandsche gezag zijn onderworpen.'¹¹

Oud-minister van koloniën J.C. Baud, met wie hij goed bevriend was (ge-weest), omschreef hem daarop als 'een agitateur, die alleen sprak om naam te maken' en zijn bronnen niet wilde noemen. Sloet moest zich wel geroepen voelen om tegen deze 'schrikkelijken aanval' te protesteren. Ook zijn aloude politieke tegenstrever Groen van Prinsterer veroordeelde het optreden, terwijl deze één van de critici van zijn rivaal uitvoerig prees. Sloet vergeleek Groen daarop met de machtige Romeinse censoren, die zelfs leden van de Senaat uit hun functie konden zetten. Hij prees zichzelf en zijn mede-kamerleden gelukkig dat Groen die macht níet had, want dan zou de Kamer volgens hem binnen afzienbare tijd nog slechts bestaan uit twee of drie van diens vrienden. 'Overigens hoop ik', sneerde hij tot slot van zijn betoog, 'dat ik met mijn voorstel tot land-

¹⁰ Zie voor het voorlichten van de 'publieke opinie' ook De Haan en Te Velde, 'Vormen van politiek', 173.

¹¹ HTK 23 december 1850.

verkoop in Indië de Natie niet meer in rep en roer zal hebben gebragt dan die afgevaardigde door zijne theologisch-staatkundige geschriften.’¹² Het deed de zaak geen goed, want op die manier leidde de vorm, de satyre, de aandacht af van de inhoud, zoals hij dat ook had gedaan met het verhaal over de dikke man aan het hof van de *soesoehoenan* van Soerakarta.

‘Zijne welsprekende redevoering, maakt intussen’ –aldus Buys, naar aanleiding van een ‘ietwat logge discussie’ over de Raad van State– ‘den indruk van een hors d’oeuvre, van een aangename verpozing zeker, maar toch van een inbreuk op de geregelde orde van beraadslaging.’¹³ Ook de lengte van zijn redevoeringen, interpellaties van een half uur of meer waren geen uitzondering, zal op die geregelde orde inbreuk hebben gemaakt. En welhaast geen politicus als Sloet vroeg zo vaak het woord of moest reageren vanwege een ‘personeel feit’, waarbij dan weer eens de een of andere belediging moest worden rechtgezet.

Zijn stijl van politiek bedrijven staat haaks op de ‘windstilte’ die volgens Ido de Haan nog vaak wordt geconstateerd voor de decennia na 1848.¹⁴ Zo merkt Kossmann op, naar aanleiding van de politieke debatten in de jaren 1850 en 1860, dat het leek ‘alsof de kamerleden buiten staat waren om de tegenstellingen tot waarlijk politieke proporties te vergroten. Verreweg hun meeste aandacht ging naar de juridische aspecten van de materie en vaak leek het, alsof hier rechters en advocaten spraken die hun geleerdheid en gevatheid toonden en niet de politici die een beleid trachtten te verdedigen of aan te vallen. Zowel de kamerleden als de regering ontbrak het aan staatkundig elan; zij vonden noch de woorden noch de gestes om aan het dramatische in de situatie politieke vorm te geven.’¹⁵

Bij Sloet –jurist én dichter– ontbraken die woorden en die gestes niet, al zijn daarbij twee domeinen af te bakenen. Nog ingetogen was de stijl van zijn optreden in de Zwolse Gemeenteraad. Zeker ten aanzien van de eerste periode ontstaat de indruk dat hij vooral werd gezien als een gezaghebbend en deskundig man, van wiens inzichten en contacten men dankbaar gebruik maakte. Als een minister bezocht moest worden, een andere politieke of bestuurlijke coryfee, of een belangrijke figuur uit de financiële wereld, werd Sloet op pad gestuurd. Voor een rekest maakte men graag gebruik van zijn pen. Toen hij eenmaal in de Tweede Kamer zat, wist men in Zwolle en Overijssel dat hij ook in Den Haag de lokale en regionale belangen, verpakt in nationale termen, niet vergat. Ondertussen bracht hij aan het thuisfront veel tot stand, vooral via zijn private attriboot ‘Welvaart’. In Zwolle bevond Sloet zich dus –om met Pels en Te Velde te spreken– in een vertrouwd domein dat hij beheerste en dat hem ‘warmte’ bood.

Binnen het domein van de landelijke politiek, waar hij meer te bewijzen had en te maken kregen met opponenten van nationale statuur, liet hij een ander gezicht zien. Zowel in woord, als in ‘gestes’, als in geschrift. Hij werd blijkbaar geprikkeld zich daar nadrukkelijk te manifesteren en dat leidde tot kritiek. Door zijne levendige verbeelding liet hij zich gemakkelijk meeslepen. Hij dweepte

¹² Ibidem.

¹³ Buys, *Studiën I. Het koloniaal Debat*, 387, geciteerd in: Prins, ‘Sloet tot Oldhuis,’ 26.

¹⁴ De Haan, *Het beginsel van leven en wasdom*, 9.

¹⁵ Kossmann, *De Lage Landen*, 104. Geciteerd door De Haan, *Het beginsel van leven en wasdom*, 10–11.

met wat hem goed toescheen, maar al wat onregt en onbillijk in zijn oog was, vond in hem een hartstogtelijk bestrijder. (...) In het algemeen kan van hem getuigd worden dat hij de gaven en de deugden van den dichter had, maar ook in diens gebreken deelde.¹⁶ In die zin was hij een voorloper en een geestverwant van Multatuli en Busken Huët, die de liberale parlementaire politiek van hun tijd ernstig bekritiseerden. De politiek concentreerde zich volgens deze twee literatoren, geen kamerleden, op staatsrechtelijke vragen en ging voorbij aan de wensen en behoeften van brede lagen van de bevolking. In dergelijke bewoordingen uitte zich ook Sloet. Toch wilde hij van de politiek geen volksbeweging maken, de sturende rol van de elite waartoe hij zelf behoorde, bleef noodzakelijk.

‘Het was een moeilijke opgave’, zeggen Pels en Te Velde, waarvoor de politiek in de tweede helft van de negentiende eeuw zich gesteld zag: ‘politiek die zich bezighoudt met de maatschappij, maar toch een apart politiek domein handhaaft, een domein met open grenzen, en politiek die een combinatie biedt van de voordelen van warmte (betrokkenheid en participatie) en koelte (organisatie, consequentie en deskundigheid).’ De oplossing voor de scheiding tussen de ‘warme’ en de ‘koude’ politiek werd volgens hen pas rond 1870 gevonden met de uitvinding van de moderne politieke partij. ‘Het ontstaan van een partijpolitiek ging gepaard met het doorbreken van de grenzen tussen staat en samenleving.’¹⁷

Het waren juist die grenzen die ook Sloet doorbrak. Niet door het stichten van een partij, maar wel door andere private gremia en media in het leven te roepen, waarbinnen en waarmee hij kon opereren. Hij bracht en ondervond er ‘warmte’ door zijn betrokkenheid, die zich ook uitte in zijn manier van spreken en schrijven en door de onderwerpen die hij op de politieke agenda zette. ‘Om Sloet te waardeeren als parlementair man’, schreef de *NRC* in juni 1884, ‘moet men het oude *Bijblad* opslaan.’ Hij wist de aandacht te trekken temidden van redenaars en debaters van de eerste rang. ‘Hetzij men Sloet aantrof in debat met Groen, hetzij met een groot en handig spreker als Van Hall; hetzij hij in het krijt trad tegen redenaars van de kleurrijke welsprekendheid van een Foreest of De Kempenaer; hetzij hij de zaakrijke, op degelijke kennis gegronde adviezen van Baud weerlegde; hetzij hij met Van Lennep in een tournooi van geest en vernuft gewikkeld was, steeds gaven zijne redevoeringen ruime stof tot bewondering.’ Degelijkheid en kennis van zaken gingen bij hem samen met ‘een keurigen, smaakvollen vorm’ en ‘snaaksche luim’, klonk het hier wel waardierend.¹⁸

Hoe lovend deze woorden ook waren, ze kwamen als mosterd na de politieke maaltijd en na een leven dat werd gekenmerkt door actie, beweging en nieuwe vormen, maar óók door vaste patronen en stilstand in de ontwikkeling van het gedachtegoed. Uitgangspunt bij die stilstand bleef echter, hoe dit ook moge klinken als een *contradictio in terminis*, de ontwikkeling.

¹⁶ *Amersfoortse Courant* 23 juli 1884. Het artikel bevatte een verslag van het 37-ste Landhuishoudkundig Congres, dat opende met een aan Sloet gewijde herdenkingstoespraak van mr. W. baron van Goltstein van Oldenaller, oud-minister van koloniën.

¹⁷ Pels en te Velde. *Politieke stijl*, 9.

¹⁸ *NRC* 19 juni 1884.

8.2 Ontwikkeling

Sloets leven en streven was voortdurend gericht op het ultieme doel: ontwikkeling. Het hoefde niet per sé te betekenen dat gekozen moest worden voor nieuwe technieken en methodes of voor een grootschalige aanpak. Zijn opvatting van ‘modernisering’ kwam eenvoudigweg neer op die van de in hoofdstuk 1 genoemde definitie: ‘een complex van gelijktijdig optredende en elkaar versterkende ontwikkelingen in een bepaalde richting’.¹⁹

De ontwikkeling die hij nastreefde, vertaalde hij via ‘Welvaart’ naar Overijssel, maar hij dacht tegelijkertijd ook mondiaal. Omgekeerd was hij erop gericht de kennis van elders, die hij verwierf via zijn contacten of via de literatuur, te vertalen naar zijn directe omgeving. Maar hij wilde daarbij wel blijven inspelen op de natuurlijke situatie en geen schade toebrengen aan andere gebieden, waar dan ook gelegen. In die zin verwachtte hij een vorm van, wat Emile Durkheim (1858-1917) later heeft genoemd, ‘organische’ solidariteit.²⁰ Die ontstaat wanneer mensen in zich moderniserende samenlevingen met een groeiende arbeidsdeling meer en meer op de resultaten van elkaars activiteiten zijn aangewezen. Ook als het ging om de arbeidsdeling dacht Sloet mondiaal. Zo kon de mensheid zich ontwikkelen, schreef hij in 1843, in navolging van Adam Smith. De arbeidsdeling én de ruiling waren namelijk ‘beide de hefboomen, die met gezamenlijke krachten werkten, om den mensch uit de staat der barbaarschheid te beuren’.²¹

De notie van de internationale arbeidsdeling had hij overigens ook al meegenomen uit de *Katechismus der Natuur*, waarin Martinet op zijn beurt had teruggegrepen op de woorden van Prediker: ‘Het profyt des aardrijks is voor allen.’ En daarom was het de bedoeling ‘dat het Oosten vruchten zou dragen voor het Westen, en het Westen voor het Oosten: insgelyks het Zuiden voor het Noorden, en het Noorden voor het Zuiden.’²²

Mede om die reden ook, was Sloet bijvoorbeeld tegenstander van de verbouw en de fabrieksmatige verwerking van suikerbieten in Nederland. Die productievorm zou namelijk ten koste kunnen gaan van de productie van het suikerriet in Nederlands-Indië, dat volgens hem veel beter van kwaliteit was en op natuurlijker wijze tot stand kwam. Zijn benadering zou kunnen worden omschreven als een vroege vorm van ‘deugdzaam liberalisme’, maar dan wel met de aantekening dat die deugdzaamheid niet alleen betrekking had op de mens, maar ook op de natuur.²³ Het ging Sloet erom de wisselwerking tussen mensen onderling en tussen de mens en zijn omgeving te optimaliseren. En daarvoor was kennis nodig en een juiste mentale instelling.

Met het laatste zat hij op de lijn van John Stuart Mill (1806-1873), die zich afkerig had getoond van ‘selfishness’ en had gerefereerd aan het sociale verlangen

¹⁹ Van Bottenburg, ‘Hoe recent is modern?’

²⁰ ‘In tegenstelling tot mechanische solidariteit is deze niet zozeer gebaseerd op het “soort zoekt soort” principe, als wel op menselijke verschillen die functioneel gemaakt worden.’ Van der Loo en Van Reijen, *Paradoxen van modernisering*, 19.

²¹ TSS-2, 6, ook geciteerd in hoofdstuk 3, pagina 16.

²² Zie hoofdstuk 3, pagina 6.

²³ Stefan Dudink laat de deugdzaamheid van het sociaal-liberalisme omstreeks 1870 beginnen met de oprichting van het *Comité ter bespreking der Sociale Quaestie*, Dudink, *Deugdzaam liberalisme*, 9.

van de mens om in contact te zijn met de medemens. Een noodzakelijk en natuurlijk verlangen, dat volgens deze Engelse filosoof en econoom sterker werd naarmate de beschaving voortschreed. Hij wees geregeld op het belang van 'character' ofwel 'het vermogen van het individu zichzelf een gerichtheid op het algemeen belang en het welzijn van anderen aan te leren, alsook het vermogen die gerichtheid bij zichzelf te vernieuwen'.²⁴ De individuele gerichtheid op het algemeen belang werd aangeduid als 'deugd'. Sloet kende het werk van Stuart Mill, hij maakte er althans gewag van in zijn tijdschrift, maar een bespreking of een rechtstreekse aanhaling van diens werk *Utilitarianism* is daarin niet opgenomen.

Zijn gerichtheid op het algemeen belang was niet begrensd in de ruimte, maar lag, zoals meermaals gezegd, op mondiaal niveau en hij betrok daarbij, vanuit zijn godsdienstig besef, nadrukkelijk ook de natuurlijke omgeving. Die visie wordt uitgedrukt in het gedicht 'Op eene beek bij Elburg'.²⁵

'k Voelde een zacht en jeugdig vuur;
'k Werd weer knaapjen, en daar midden
In den tempel der Natuur
Vouwde ik in dat zalig uur
Beide handen zaam tot bidden;
Maar ik stond er roerloos, stom
In Gods groenend heiligdom.
Als natuur, met dauw bepereld,
O! Zoo minde ik weer de wereld;
't Menschdom was weer één gezin,
Vastgesnoerd door broedermin.²⁶

De idee van de mensheid als 'één gezin, vastgesnoerd door broedermin', had hij in 1830 ook naar voren gebracht in zijn proefschrift. In die ideaal-typische situatie waren volgens hem geen wetten en regels nodig, want daarin golden voor iedereen vanzelfsprekende, stilzwijgende, wetten en was het individueel belang ook het algemeen belang.

Die notie klinkt ook door in een brief die hij schreef in 1862. Hij sprak daarin van een 'ur-taal' waaruit volgens hem alle talen van de wereld zouden zijn ontstaan. Ooit had dat ene gezin dus dezelfde taal gesproken!²⁷ Als nu in dat grote systeem, zoals hij dat via Martinet had leren kennen en waarderen, ieder maar zijn rol speelde, zijn plaats wilde kennen, en daarmee ook die van de ander wilde erkennen, dan was er sprake van harmonie en kon de hefboom der welvaart zijn zegenrijk werk verrichten.

²⁴ Dudink. *Deugdzaam liberalisme*, 13. De noties van Stuart Mill zijn ontleend aan de pagina's 12-14 van dit boek.

²⁵ Sloet. 'Op eene beek bij Elburg. Aan mijn vriend mr. J.H. Burlage.' *Uit mijn dichterlijk leven*, 198.

²⁶ Ibidem.

²⁷ De brief was gericht aan de Deventer theoloog, filosoof en letterkundige Johannes van Vloten (1818-1883). SAB. Collectie Johannes van Vloten. A VLO E 67 KC.

8.2.1 Beweging in de hefboom tot welvaart

In de afzonderlijke componenten van zijn veelzijdige leven is Sloet –afgezien van het adellijk milieu waarvan hij in zijn uiterlijke vormen duidelijk afstand nam en van waaruit hij zich nog slechts een intellectueel ‘noblesse oblige’ toerekende– steeds in meer of mindere mate representatief voor een bepaalde groep.

Met zijn, zoals ze hiervoor werden genoemd, ‘publieke en private attributen’ –de Tweede Kamer, de Gemeenteraad, het schooldistrict, ‘Welvaart’, de Landhuishoudkundige Congressen, het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek*– streed hij voor het ‘algemeen belang’. In het parlement diende dit volgens hem voorop te staan.

Maar daarmee is niet gezegd –zoals De Haan en Te Velde aangeven ten aanzien van de liberalen– dat ook hij als vanzelf nationale belangen stelde boven lokale. Hij zette ze náást elkaar. Sloet zag de natie als een verzameling regio’s, met hun specifieke kwaliteiten en mogelijkheden, al mocht die verscheidenheid niet leiden tot ‘provincialisme, cliëntelisme, familiebanden.’²⁸ Wel was hij van mening –zonder overigens die woorden te gebruiken– dat de regio’s, net als de steden tijdens de Republiek, ‘stemme in staat’ moesten hebben.²⁹ Speciale aandacht, als een onderdeel van de natie, schonk hij aan de overzeese gebiedsdelen. Hij zag nieuwe kansen in en voor Suriname, hij heeft de stem van Indië gehoord en laten horen. Tegelijkertijd is daarmee weer een facet genoemd dat zijn oriëntatie op het mondiale niveau illustreert.

In zijn fysico-theologisch denken, als liberaal politicus en econoom, als bestuurder, emancipator, literator en folklorist is hij onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse landbouw en meer in het algemeen het Oost-Nederlandse, in zijn woorden het Saksische, platteland. Hij heeft het platteland gewekt en kwam nadrukkelijk op voor de ontwikkeling en de belangen ervan. Natuurlijk omwille van het platteland zelf, maar ook, en dat was zijn oprechte overtuiging, omdat hiermee het belang werd gediend van de natie, ja zelfs de wereld. Hij heeft nieuwe technieken, rassen en gewassen naar voren gebracht, kennis en inzichten ook; hij heeft voor de landbouw organen gesticht om zich te manifesteren; hij heeft bijgedragen aan de aanleg van wegen, spoorwegen en kanalen.

In zijn poëzie heeft hij de schoonheid en eigenheid van de natuur én de landbouw laten zien. Zijn literaire werk met betrekking tot dit thema doet sterk vermoeden dat het hem meer had kunnen brengen dan louter waardering in beperkte kring, de posthume erkenning van een enkele bloemlezer en de vergelijking met Guido Gezelle. Zijn volkskundige beschouwingen van het platteland verdienen eveneens hernieuwde aandacht. Zijn scherpe oog voor de kring loop der natuur laat, het zij nogmaals gezegd, zien dat bij hem economie en ecologie onlosmakelijk met elkaar waren verbonden. In zijn ogen werden ze beide geleid door een ‘onzichtbare hand’ waaraan de mens geen hindernissen in de weg mocht leggen. Zo konden zijn fysico-theologische opvoeding, zijn daaruit

²⁸ De Haan en Te Velde, ‘Vormen van politiek’, 170, refereren aan een artikel uit 1861 in *De Gids*, onder de titel ‘Parasitische politiek’ als zij aangeven hoe het ‘doctrinaire liberalisme wilde abstraheren van provincialisme, cliëntelisme, familiebanden’, zoals dat door Van Hall, ‘Thorbecke’s bête noire’, in de praktijk werd gebracht.

²⁹ De uitdrukking is ontleend aan Streng, *Stemme in staat*, die het functioneren van de bestuurlijke elite in de stadsstaat Zwolle tussen 1579 en 1795 beschrijft.

voortvloeiende godsvertrouwen en zijn onvoorwaardelijke geloof in het vrije spel der krachten elkaar vinden.

De nieuwe wereld waarvan hij deel uitmaakte, was volop in beweging en hij heeft daaraan zijn bijdrage geleverd. Ook door het politieke kleed op te schudden met zijn kritische, zij het soms wat ondoordachte, bijdragen aan debatten op velerlei terrein en op uiteenlopende plaatsen. Máár Sloet wilde ook op de rem gaan staan en een vehikel tot stilstand brengen, dat niet meer was tegen te houden. Zijn vrijheidsideaal was dat van de late achttiende eeuw, waarbij de vrijheid van de burger centraal stond en waarbij de staat zich beperkte tot het maken en handhaven van wetten die voor het functioneren van de samenleving noodzakelijk waren. Hij ging zelfs nog een stapje verder en had het liefst ook nog die wetten terug willen dringen, vanuit de overtuiging dat ze niet nodig waren: de mensheid was immers 'één gezin, vastgesnoerd door broedermin'. De praktijk wilde hem vaak anders laten zien, maar hij was hardleers.

In de jaren zestig van de negentiende eeuw bleek het puur staatsrechtelijke organisme op basis waarvan de Grondwet van 1848 vorm en inhoud had gekregen – aldus Auke van der Woud aan de hand een uitspraak van de staatsrechtgeleerde en Gids-redacteur mr. J.T. Buys – 'te schraal.' Buys pleitte in 1864 voor een meer actieve rol van de staat en gebruikte daarvoor de metafoor van het organisme. 'De staat is een levend organisme, en de wet van het organisme is ontwikkeling.'³⁰ Maar in dit geval wilde Sloet de ontwikkeling juist tegenhouden en ging hij op de rem staan. Het bezorgde hem menige teleurstelling. In zijn politieke en economische ideeën bleef hij aan de ene kant achter bij de ontwikkelingen van zijn tijd, werd zijn geluid overstemd en hijzelf ingehaald. Aan de andere kant was hij zijn tijd soms ver vooruit en werd hij niet begrepen. Als geen ander zag hij bijvoorbeeld de macht van kennis en informatie; van communicatie ook, in de breedste zin des woords. Het digitale tijdperk van tegenwoordig heeft hem daarin meer gelijk gegeven dan hij zelf ooit zal hebben bevroed.

Eén slotconclusie kan en moet nog worden getrokken: Sloet, al was hij dan geen 'titaan', heeft beweging gebracht in 'de hefboom tot welvaart'. Hij heeft grenzen verkend en verlegd en hij heeft model gestaan voor het credo: 'Mensen maken verschil.'

³⁰ Van der Woud. *Een nieuwe wereld*, 170.